

Aleksandra Grzymała-Kazłowska*, Renata Stefańska**

Cudzoziemcy korzystający z ochrony w Polsce

Foreigners under protection in Poland: The paper looks at the selected issues related to the asylum seekers in Poland. The first section is devoted to legal basis for protection (both international and domestic regulations), its various forms, as well as assistance granted to the foreign nationals seeking asylum. Next, the authors present statistics on the scale of the phenomenon and discuss the questions related to the social integration of foreigners.

Słowa kluczowe: *azyl, migracje, ochrona cudzoziemców, Polska, uchodźcy*
Keywords: *asylum, migration, protection of foreigners, Poland, refugees*

* Doktor, adiunkt w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego i członkini Ośrodka Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego; e-mail: akazlowska@wp.pl.

** Współpracownik Ośrodka Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego; e-mail: r.stefanska@uw.edu.pl.

Wstęp

Prześladowania ludności i konflikty na świecie powodują, że do Europy nieustannie trafiają nowe fale uciekinierów. Centralną rolę w systemie ochrony uchodźców odgrywają Konwencja ONZ dotycząca statusu uchodźców, podpisana w Genewie 28 lipca 1951 r. (Dz.U. z 1991 r. nr 119, poz. 515; dalej: konwencja genewska), wraz z Protokołem dotyczącym statusu uchodźców, sporządzonym w Nowym Jorku 31 stycznia 1967 r. (Dz.U. z 1991 r. nr 119, poz. 517; dalej: protokół nowojorski), ratyfikowane przez ponad 140 krajów świata¹, oraz Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR).

¹ <http://www.unhcr.org/539809e9a.html> [dostęp 13 listopada 2014 r.].

Uchodźcy są specyficzną grupą migrantów, o której odmienności stanowią zagrożenie prześladowaniami oraz brak gwarancji bezpieczeństwa i ochrony ich podstawowych praw w kraju pochodzenia. Choć termin „uchodźca” w prawnym sensie najczęściej rezerwuje się dla osób odpowiadających definicji zawartej w konwencji genewskiej², to używa się go też szerzej na określenie tych migrantów, dla których zasadniczą rolę odgrywają czynniki społeczno-polityczne, a nie ekonomiczne. W tej publikacji koncentrujemy się na problemie uchodźców w szerszym rozumieniu, wykraczającym poza definicję przyjętą w konwencji genewskiej.

Pod koniec 2013 r. obiektem zainteresowania i wsparcia UNHCR było 51,2 mln osób potrzebujących ochrony na świecie. Wśród nich najwięcej, bo aż ponad połowę, stanowili tzw. uchodźcy wewnętrzni (33,3 mln), czyli osoby, które z powodu prześladowań musiały opuścić swoje domy, ale pozostały w granicach kraju zamieszkania. W tym samym czasie liczbę uchodźców przebywających poza swoim krajem pochodzenia szacowano na 16,7 mln, z czego 11,7 mln było objętych mandatem UNHCR, a 5 mln – mandatem UNRWA (Agencja Narodów Zjednoczonych dla Pomocy Uchodźcom Palestyńskim na Bliskim Wschodzie). Pozostałe 1,2 mln poszukiwało azylu³.

Według stanu na koniec 2013 r. 53% uchodźców międzynarodowych pochodziło z zaledwie trzech krajów: Afganistanu, Syrii oraz Somalii⁴. Uciekając ze swojego domu, uchodźcy najczęściej pozostają w regionie pochodzenia (np. na terytorium sąsiednich krajów). Dlatego w 2013 r. krajami, w których przebywało najwięcej uchodźców, były: Pakistan (1,6 mln), Iran (857,4 tys.), Liban (856,5 tys.), Jordania (641,9 tys.), Turcja (609,9 tys.), Kenia (534,9 tys.), Czad (434,5 tys.) i Etiopia (433,9 tys.)⁵.

Tylko stosunkowo małej części uchodźców udaje się dostać do Europy czy do innych państw zachodnich, np. USA. Na kontynencie europejskim co jakiś czas występują też znaczne fale migracji uchodźczych (np. na skutek wojny w b. Jugosławii czy konfliktów w krajach b. ZSRR). Celem migracji uchodźców w Europie są przede wszystkim kraje Unii Europejskiej, zwłaszcza kraje „starej 15”. W 2012 r. najwięcej wniosków złożono

² W art. 1A konwencji genewskiej uchodźców definiuje się jako osoby, które na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości lub przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych przebywają poza granicami państwa, którego są obywatelami, i nie mogą lub nie chcą z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa.

³ *UNHCR Global Report 2013*, United Nations High Commissioner for Refugees, Genewa 2014, s. 2.

⁴ *Ibidem*, s. 15.

⁵ *Ibidem*, s. 13.

we Francji (97 643), Niemczech (77 651), Szwecji (43 876), Belgii (38 570), Wielkiej Brytanii (37 066) i Szwajcarii (32 359), a poza Europą – w USA (66 101) i Republice Południowej Afryki (117 188)⁶. W 2013 r. Niemcy stały się głównym krajem, w którym migranci ubiegali się o azyl w Europie (109 600 wniosków)⁷.

Polska z racji swojego położenia geopolitycznego w coraz większym stopniu uczestniczy w międzynarodowym systemie ochrony uchodźców. Wynika to z międzynarodowych zobowiązań Polski, z systematycznie wzrastającej liczby cudzoziemców ubiegających się o ochronę w naszym kraju oraz ze zmian polityki wobec uchodźców w innych krajach UE. Mimo znacznego wzrostu liczby osób ubiegających się o ochronę w Polsce i ciągłego uszczegółowienia oraz modyfikowania regulacji prawnych odnoszących się do tej specyficznej grupy migrantów, w niewielkim stopniu rozwija się zinstytucjonalizowany system integracji uchodźców, a zwłaszcza innych osób korzystających z jakichś form ochrony w Polsce.

Tekst ten przedstawia obowiązujące w Polsce rozwiązania prawne i instytucjonalne dotyczące ochrony oraz integracji cudzoziemców, skalę napływu do Polski osób poszukujących ochrony i liczebność grup, które taką ochronę otrzymały, oraz ukazuje główne problemy w integracji uchodźców w Polsce.

Rozwiązania prawne i instytucjonalne w zakresie ochrony cudzoziemców w Polsce

Ramy prawne systemu ochrony cudzoziemców w Polsce w dużej mierze opierają się na aktach prawa międzynarodowego, tj. konwencji genewskiej z 1951 r. i protokole nowojorskim z 1967 r., ratyfikowanych przez Polskę w 1991 r., oraz aktach prawa unijnego⁸. Polska, przystępując do Unii Europejskiej, zobowiązała się do implementowania do swojego porządku prawnego dyrektyw i rozporządzeń unijnych wydanych w celu zharmonizowania systemów azylowych państw członkowskich. Tzw. rozporządzenie Dublin III⁹ (które zastąpiło tzw. rozporządzenie Dublin II) pomaga określić

⁶ *UNHCR Statistical Yearbook 2012*, United Nations High Commissioner for Refugees, Genewa 2013, s. 97–101.

⁷ *UNHCR Global, op. cit.*, s. 3.

⁸ Teksty aktów prawnych UE dotyczących ochrony międzynarodowej cudzoziemców w języku polskim są dostępne na stronie internetowej Urzędu do Spraw Cudzoziemców w zakładce „Prawo”: <http://www.udsc.gov.pl> [dostęp 15 listopada 2014 r.].

⁹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 603/2013 z 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia systemu Eurodac do porównywania odcisków palców w celu

państwo odpowiedzialne za rozpatrzenie wniosku o azyl oraz daje podstawy do zawracania cudzoziemców do tego państwa. Stosowanie regulacji dublińskiej ułatwia system Eurodac¹⁰, służący porównywaniu odcisków palców osób poszukujących azylu. Do najważniejszych dyrektyw unijnych należy tzw. dyrektywa recepcyjna dotycząca warunków przyjmowania osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy¹¹, tzw. dyrektywa proceduralna określająca minimalne normy procedur nadawania statusu uchodźcy¹², tzw. dyrektywa kwalifikacyjna, która w swej pierwotnej wersji ustanowiła ochronę uzupełniającą¹³, oraz dyrektywa wprowadzająca ochronę tymczasową w wypadku masowego napływu uciekinierów¹⁴. Współpracę w ramach wspólnego europejskiego systemu azylowego (WESA) wzmocnia istnienie Europejskiego Funduszu na rzecz Uchodźców (który w 2015 r. ma być zastąpiony przez Fundusz Azylu, Migracji i Integracji) oraz Europejski Urząd Wsparcia w Dziedzinie Azylu (EASO)¹⁵.

skutecznego stosowania rozporządzenia (UE) nr 604/2013 w sprawie ustanowienia kryteriów i mechanizmów ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca oraz w sprawie występowania o porównanie z danymi Eurodac przez organy ścigania państw członkowskich i Europol na potrzeby ochrony porządku publicznego, oraz zmieniające rozporządzenie (UE) nr 1077/2011 ustanawiające Europejską Agencję ds. Zarządzania Operacyjnego Wielkoskalowymi Systemami Informatycznymi w Przestrzeni Wolności, Bezpieczeństwa i Sprawiedliwości.

¹⁰ Rozporządzenie Rady (WE) nr 2725/2000 z 11 grudnia 2000 r. dotyczące ustanowienia systemu Eurodac do porównywania odcisków palców w celu skutecznego stosowania konwencji dublińskiej.

¹¹ Dyrektywa Rady 2003/9/WE z 27 stycznia 2003 r. ustanawiająca minimalne normy dotyczące przyjmowania osób ubiegających się o azyl.

¹² Dyrektywa Rady 2005/85/WE z 1 grudnia 2005 r. w sprawie ustanowienia minimalnych norm dotyczących procedur nadawania i cofania statusu uchodźcy w państwach członkowskich.

¹³ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/95/UE z 13 grudnia 2011 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony.

¹⁴ Dyrektywa Rady 2001/55/WE z 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między państwami członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami.

¹⁵ Więcej na temat WESA można przeczytać na stronach Komisji Europejskiej: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/index_en.htm [dostęp 18 listopada 2014 r.].

Do najważniejszych aktów prawa krajowego regulujących kwestie ochrony cudzoziemców należy ustawa z 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2012 r., poz. 680, ze zm.), ustawa z 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 2013 r., poz. 1650, ze zm.), oraz ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2013 r., poz. 182, ze zm.). Oprócz tego przepisy dotyczące praw społecznych, kulturalnych, ekonomicznych i politycznych cudzoziemców objętych ochroną w Polsce uwzględnione są w różnych aktach prawnych regulujących poszczególne zagadnienia, takie jak np. zatrudnienie, edukacja czy ochrona zdrowia.

Cudzoziemcy poszukujący schronienia w Polsce mogą liczyć na jedną z form ochrony międzynarodowej, tj. regulowanej przede wszystkim przez przepisy prawa międzynarodowego lub prawo UE, albo ochrony krajowej, tj. regulowanej wyłącznie przez przepisy prawa krajowego i w związku z tym obowiązującej tylko na terytorium państwa polskiego¹⁶. Do form ochrony międzynarodowej zaliczamy status uchodźcy¹⁷, ochronę uzupełniającą¹⁸ oraz ochronę czasową¹⁹. Wśród form ochrony krajowej natomiast wyróżniamy przede wszystkim azyl²⁰, zgodę na pobyt ze względów humanitarnych²¹, zgodę na pobyt tolerowany²², zezwolenie na pobyt czasowy dla

¹⁶ Krajowy Punkt Kontaktowy Europejskiej Sieci Migracyjnej, *Raport dotyczący krajowych form udzielania cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Warszawa 2010, s. 17.

¹⁷ Instytucja uchodźcy została wprowadzona do polskiego porządku prawnego w 1991 r., obecnie jest regulowana przez Konstytucję RP z 1997 r. oraz ustawę o udzielaniu cudzoziemcom ochrony z 2003 r.

¹⁸ Ochrona uzupełniająca jest nadawana od 29 maja 2008 r., obecnie jest regulowana przez ustawę o udzielaniu cudzoziemcom ochrony z 2003 r.

¹⁹ Instytucja ochrony czasowej pojawiła się w polskim porządku prawnym w 2001 r., obecnie jest regulowana przez ustawę o udzielaniu cudzoziemcom ochrony z 2003 r.

²⁰ Instytucja azylu po raz pierwszy w polskim prawie pojawiła się w Konstytucji PRL z 1952 r., a obecnie jest regulowana przez Konstytucję RP z 1997 r. oraz ustawę o udzielaniu cudzoziemcom ochrony z 2003 r.

²¹ Nowa instytucja obecna w polskim porządku prawnym od 1 maja 2014 r., tj. od wejścia w życie nowej ustawy o cudzoziemcach z 2013 r.

²² Przed wejściem w życie nowej ustawy o cudzoziemcach 1 maja 2014 r. zgoda na pobyt tolerowany była uregulowana w ustawie o udzielaniu cudzoziemcom ochrony i była wydawana na podstawie szerszego zakresu przesłanek. Obecnie na podstawie tych przesłanek wydawane są trzy typy zezwoleń: zgoda na pobyt tolerowany, zgoda na pobyt ze względów humanitarnych oraz zezwolenie na pobyt czasowy ze względu na poszanowanie prawa do życia rodzinnego lub praw dziecka. Zgoda na pobyt tolerowany jest instytucją funkcjonującą od 1 września 2003 r.

ofiar handlu ludźmi²³, zezwolenie na pobyt czasowy wydawane ze względu na poszanowanie prawa do życia rodzinnego oraz zezwolenie na pobyt czasowy wydawane z uwagi na ochronę praw dziecka²⁴. Zasady przyznawania tych form ochrony, a także uprawnienia cudzoziemców z nich korzystających scharakteryzowane są w kolejnej części tego podrozdziału (por. też tabele 1 i 2).

Za działanie systemu ochrony cudzoziemców w Polsce odpowiadają instytucje rządowe oraz samorządowe, a w jego funkcjonowaniu dość istotny udział mają również organizacje pozarządowe. W zakresie udzielania ochrony cudzoziemcom działają: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (koordynacja działań w zakresie polityki migracyjnej, w tym azylowej, nadzór nad Szefem Urzędu do Spraw Cudzoziemców), Straż Graniczna (przyjmowanie wniosków o nadanie statusu uchodźcy, przyznawanie zgody na pobyt ze względów humanitarnych lub zgody na pobyt tolerowany), Urząd do Spraw Cudzoziemców (przyjmowanie wniosków o nadanie statusu uchodźcy, zapewnianie opieki wnioskodawcom, wydawanie decyzji przyznających różne formy ochrony oraz zezwolenia na pobyt w Polsce), Rada do Spraw Uchodźców (organ odwoławczy od decyzji wydawanych przez Szefa Urzędu do Spraw Cudzoziemców w sprawach dotyczących udzielania ochrony cudzoziemcom), ośrodki dla ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy. Z kolei w zakresie integracji cudzoziemców, którym przyznano ochronę, odpowiedzialne są: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, wojewodowie (koordynują działania dotyczące integracji cudzoziemców objętych ochroną), powiatowe centra pomocy rodzinie (odpowiadają za realizację indywidualnych programów integracji), ośrodki pomocy społecznej, urzędy pracy, placówki ochrony zdrowia, szkoły, uczelnie, a także organizacje pozarządowe (w szczególności Caritas, Polska Akcja Humanitarna, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej i Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć).

Zasady przyznawania ochrony cudzoziemcom

Kryteria przyznawania ochrony międzynarodowej, określone w aktach prawa międzynarodowego lub unijnego, a więc sformułowane na szczeblu ponadkrajowym, są względnie stabilne. Inaczej jest w wypadku zasad

²³ Ten typ zezwolenia (przed wejściem w życie nowej ustawy o cudzoziemcach z 2013 r. zwany zezwoleniem na zamieszkanie na czas oznaczony) funkcjonuje w polskim prawie od 1 października 2005 r. (data wejścia w życie nowelizacji ustawy o cudzoziemcach z 2003 r.).

²⁴ Te dwa nowe typy zezwoleń na pobyt czasowy zostały wprowadzone w nowej ustawie o cudzoziemcach z 2013 r.

Tabela 1. Główne formy ochrony cudzoziemców w Polsce

	Forma ochrony	Kryteria przyznawania	Organ przyznający
Formy ochrony międzynarodowej	Status uchodźcy w Rzeczypospolitej Polskiej	Nadawany na wniosek cudzoziemca, jeżeli cudzoziemiec – na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem w kraju pochodzenia z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przekonań politycznych lub przynależności do określonej grupy społecznej – nie może lub nie chce korzystać z ochrony swojego kraju (art. 1A konwencji genewskiej z 1951 r.).	Szef Urzędu do Spraw Cudzoziemców
	Ochrona uzupełniająca	Przyznawana, gdy cudzoziemiec nie spełnia warunków do nadania statusu uchodźcy, ale powrót do kraju pochodzenia może narazić go na rzeczywiste ryzyko doznania poważnej krzywdy przez: orzeczenie kary śmierci lub wykonanie egzekucji, tortury, nieludzkie lub poniżające traktowanie albo karanie lub poważne i zindywidualizowane zagrożenie dla życia lub zdrowia wynikające z powszechnego stosowania przemocy wobec ludności cywilnej w sytuacji międzynarodowego lub wewnętrznego konfliktu zbrojnego.	Szef Urzędu do Spraw Cudzoziemców
	Ochrona czasowa	Może być przyznana cudzoziemcom masowo przybywającym do Polski, którzy opuścili swój kraj pochodzenia lub określony obszar geograficzny, z powodu obcej inwazji, wojny, wojny domowej, konfliktów etnicznych lub rażących naruszeń praw człowieka (bez względu na to, czy ich przybycie miało charakter spontaniczny, czy też było wynikiem pomocy udzielonej im przez Polskę lub społeczność międzynarodową).	Szef Urzędu do Spraw Cudzoziemców
Formy ochrony krajowej	Azyl	Może być udzielony na wniosek cudzoziemca, gdy jest to niezbędne do zapewnienia mu ochrony oraz gdy przemawia za tym ważny interes Rzeczypospolitej Polskiej.	Szef Urzędu do Spraw Cudzoziemców po uzyskaniu zgody ministra właściwego do spraw zagranicznych
	Zgoda na pobyt ze względów humanitarnych	Udzielana, gdy zobowiązanie cudzoziemca do powrotu może nastąpić jedynie do państwa, w którym zagrożone byłoby jego prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa osobistego, mógłby on zostać poddany torturom albo nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, być zmuszony do pracy, pozbawiony prawa do rzetelnego procesu sądowego albo być ukarany bez podstawy prawnej, lub naruszałoby to jego prawo do życia rodzinnego lub prywatnego albo prawa dziecka w stopniu istotnie zagrażającym jego rozwojowi psychofizycznemu. Zgoda na pobyt ze względów humanitarnych nie może być udzielona cudzoziemcowi, który popełnił zbrodnię lub podlegał do jej popełnienia albo zagraża bezpieczeństwu państwa.	komendant oddziału Straży Granicznej lub komendant placówki Straży Granicznej

Forma ochrony		Kryteria przyznawania	Organ przyznający
Formy ochrony krajowej	Zgoda na pobyt tolerowany	Udzielana cudzoziemcowi, gdy nie można mu udzielić zgody na pobyt ze względów humanitarnych, np. z uwagi na popełnioną przez cudzoziemca zbrodnię. Ponadto zgoda na pobyt tolerowany jest wydawana, gdy zobowiązanie cudzoziemca do powrotu jest niewykonalne z przyczyn niezależnych od polskich służb i cudzoziemca (np. z powodu braku dokumentu podróży lub dowodu tożsamości) lub może nastąpić jedynie do państwa, do którego wydanie go jest niedopuszczalne na mocy orzeczenia sądu albo z uwagi na rozstrzygnięcie Ministra Sprawiedliwości dotyczące odmowy wydania cudzoziemca.	komendant oddziału Straży Granicznej lub komendant placówki Straży Granicznej
	Zezwolenie na pobyt czasowy dla ofiar handlu ludźmi	Udzielane cudzoziemcowi, który przebywa na terytorium Polski, podjął współpracę z organem właściwym do prowadzenia postępowania w sprawie zwalczania handlu ludźmi i jednocześnie zerwał kontakty z osobami podejrzаныmi o handel ludźmi.	wojewoda
	Zezwolenie na pobyt czasowy wydawane ze względu na poszanowanie prawa do życia rodzinnego oraz praw dziecka	Może być przyznana cudzoziemcowi przebywającemu w Polsce nielegalnie, którego pobyt na terytorium Polski jest niezbędny z uwagi na konieczność poszanowania prawa do życia rodzinnego w rozumieniu Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r., lub którego wyjazd z terytorium Polski naruszałby prawa dziecka określone w Konwencji o prawach dziecka z 1989 r. w stopniu istotnie zagrażającym jego rozwojowi psychofizycznemu.	wojewoda

Źródło: na podstawie ustawy z 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz ustawy z 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach.

przyznawania różnych form ochrony krajowej, które są definiowane i modyfikowane w miarę zmieniających się potrzeb, czasem pod wpływem nacisków ze strony organizacji działających na rzecz praw cudzoziemców. Dotychczas najczęściej zmieniane były kryteria przyznawania zgody na pobyt tolerowany. Przed majem 2008 r. była ona udzielana na podobnych zasadach, co obecnie ochrona uzupełniająca (która funkcjonuje od maja 2008 r.), a od 1 maja 2014 r., a więc od wejścia w życie nowej ustawy o cudzoziemcach z 2013 r., jest ona wydawana w wyjątkowych sytuacjach, gdy nie jest możliwe przyznanie zgody na pobyt ze względów humanitarnych, albo ze względów technicznych, np. gdy cudzoziemiec nie ma dokumentu tożsamości, na podstawie którego można by zobowiązać go do powrotu. Nowa ustawa o cudzoziemcach z 2013 r. wprowadziła trzy nowe formy ochrony, tj. zgodę na pobyt ze względów humanitarnych oraz zezwolenie na pobyt czasowy wydawane ze względu na poszanowanie dla prawa do życia rodzinnego oraz zezwolenie na pobyt czasowy wydawane w związ-

ku z ochroną praw dziecka²⁵. Tabela 1 szczegółowo przedstawia kryteria przyznawania różnych form ochrony międzynarodowej oraz krajowej obowiązujące od wejścia w życie nowej ustawy o cudzoziemcach. Ochrona czasowa, azyl, zezwolenie na pobyt czasowy wydawane z uwagi na ochronę prawa do życia rodzinnego lub prawa dziecka udzielane są w drodze uznania administracyjnego²⁶.

Każdy wniosek cudzoziemca o udzielenie ochrony w Polsce traktowany jest jak wniosek o nadanie statusu uchodźcy, chyba że cudzoziemiec wyraźnie zaznaczy, że chodzi mu o azyl. Jeżeli w toku postępowania okaże się, że wnioskodawca nie spełnia kryteriów do nadania mu statusu uchodźcy, wówczas badane są przesłanki do udzielenia mu ochrony uzupełniającej. Z kolei zgoda na pobyt ze względów humanitarnych oraz zgoda na pobyt tolerowany są wydawane przez komendanta oddziału Straży Granicznej lub komendanta placówki Straży Granicznej z urzędu (a więc nie na wniosek cudzoziemca), gdy zobowiązanie cudzoziemca do powrotu nie jest możliwe z uwagi na ewentualność naruszenia praw określonych w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r. lub Konwencji o prawach dziecka z 1989 r. Z kolei o zezwolenie na pobyt czasowy dla ofiar handlu ludźmi, a także o zezwolenie na pobyt czasowy wydawane ze względu na poszanowanie prawa do życia rodzinnego oraz praw dziecka cudzoziemiec występuje z wnioskiem do wojewody.

Jeżeli chodzi o procedurę uchodźczą, to rozpoczyna się ona z chwilą złożenia przez cudzoziemca wniosku o nadanie statusu uchodźcy²⁷ przy przekraczaniu polskiej granicy oraz na terenie kraju w Urzędzie do Spraw Cudzoziemców lub za pośrednictwem Straży Granicznej. Osobie ubiegającej się o nadanie statusu uchodźcy przysługuje: zakwaterowanie w ośrodku dla uchodźców (w Polsce działa obecnie 13 takich ośrodków²⁸), wyżywienie,

²⁵ Co nie oznacza, że wcześniej nie było możliwe zalegalizowanie pobytu cudzoziemcom na podstawie wspomnianych przesłanek.

²⁶ Co nie oznacza, że w sposób dowolny, por. np. Krajowy Punkt Kontaktowy Europejskiej Sieci Migracyjnej, *Raport, op. cit.*, s. 6–7.

²⁷ W świetle ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony od 1 stycznia 2012 r. możliwe jest także sprowadzenie do Polski cudzoziemców wymagających ochrony z innych krajów w ramach tzw. przesiedlenia (z kraju nienależącego do UE) lub relokacji (z innego kraju UE). To Rada Ministrów w drodze rozporządzenia określa liczbę cudzoziemców, którzy w ramach programów solidarnościowych mogą znaleźć się w Polsce, jak również wysokość środków, jakie mają być przeznaczone na ten cel. Jak dotychczas takie rozporządzenie nie zostało w Polsce wydane.

²⁸ Zespół ds. Migracji, *Plan wdrażania dla dokumentu „Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania”*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Warszawa 2014, s. 67.

opieka medyczna, pomoc rzeczowa oraz świadczenia pieniężne (jednorazowa pomoc pieniężna na zakup odzieży i obuwia w wysokości 140 zł, pomoc pieniężna na zakup środków higieny osobistej w wysokości 20 zł miesięcznie, kieszonkowe w wysokości 50 zł miesięcznie lub 100 zł, jeżeli cudzoziemiec wykonuje drobne prace na rzecz ośrodka lub cudzoziemców przebywających w ośrodku), a także pomoc pracownika ośrodka w różnych sprawach związanych z pobytem w Polsce. Możliwe jest uzyskanie świadczenia pieniężnego na pokrycie we własnym zakresie kosztów pobytu w Polsce poza ośrodkiem, które wynosi od 12,5 do 25 zł dziennie w zależności od wielkości gospodarstwa domowego. Cudzoziemcy poszukujący w Polsce ochrony mają też prawo do wzięcia udziału w kursie orientacyjnym, podczas którego przekazywana jest im wiedza o Polsce, polskiej kulturze, polskich zwyczajach, systemie prawnym, przysługującej im pomocy socjalnej itp. Oprócz tego osoby ubiegające się o status uchodźcy mogą uczestniczyć w kursach językowych, zawodowych i zajęciach kulturalnych organizowanych przez organizacje pozarządowe (nie tylko na terenie ośrodków)²⁹. Wszystkie te działania składają się na tzw. pomoc preintegracyjną. Dodatkowo cudzoziemcy ubiegający się o status uchodźcy, w stosunku do których w ciągu sześciu miesięcy od złożenia wniosku nie została wydana decyzja w pierwszej instancji z przyczyn nieleżących po ich stronie, mają prawo do pracy bez zezwolenia.

Uprawnienia przysługujące cudzoziemcom z tytułu różnych form ochrony

Cudzoziemcy korzystający z ochrony w Polsce, w szczególności z ochrony międzynarodowej, ale także z niektórych form ochrony krajowej, są traktowani szczególnie w porównaniu z innymi kategoriami nowo przybyłych imigrantów. Przejawia się to zwłaszcza w większej liczbie uprawnień od samego początku pobytu. Tabela 2 szczegółowo przedstawia podobieństwa i różnice między cudzoziemcami korzystającymi z różnych form ochrony pod względem zakresu przysługujących im praw, w tym w odniesieniu do obywateli polskich. UNHCR zwraca uwagę, że w wypadku cudzoziemców korzystających z ochrony nawet zrównanie praw z obywatelami danego państwa nie gwarantuje udanej integracji, gdyż dodatkowo konieczne są rozwiązania uwzględniające ich specyficzne potrzeby³⁰.

Najszerzy zakres praw – podobny do zakresu uprawnień cudzoziemców z zezwoleniem na pobyt stały, a nawet obywateli polskich (oprócz

²⁹ *Ibidem*, s. 68.

³⁰ *Integracja uchodźców i wykorzystanie wskaźników: materiał zebrany w Europie Środkowej*, United Nations High Commissioner for Refugees, Budapeszt 2013, s. 41.

Tabela 2. Zakres praw przysługujących cudzoziemcom korzystającym z różnych form ochrony

Prawo	Status uchodźcy	ochrona uzupełniająca	Azyl	Zgoda na pobyt ze względu na humanitarne względy	Zgoda na pobyt tolerowany	Ochrona czasowa	Zezwolenie na pobyt czasowy dla ofiar handlu ludźmi	Zezwolenia na pobyt czasowy ze względu na pozostawanie i prawa życia rodzinnego i praw dziecka
Prawo do programu integracyjnego	+	+	-	+	-	-	-	-
Prawo do pomocy społecznej w pełnym zakresie	+	+	+	- ^a	-	- ^a	- ^a	-
Prawo do połączenia z rodziną	+	+	+	+	-	-	+ ^b	+ ^b
Prawo do pracy bez zezwolenia	+	+	+	+	+	+	+	-
Prawo do prowadzenia działalności gospodarczej	+	+	+	+	+	+	-	-
Prawo do zasiłku dla bezrobotnych	+	+	+	+	+	+	-	-
Prawo do świadczeń rodzinnych	+	+	+	-	-	-	-	-
Prawo do edukacji (szkoły podstawowe, gimnazja, szkoły ponadgimnazjalne)	+	+	+	+	+	+	+	+
Prawo do kształcenia w szkołach wyższych	+	+	+	-	-	-	-	-
Prawo do świadczeń z publicznej służby zdrowia	+	+	+	+	+	+	+	+
Prawo do zrzeszania się w fundacjach i stowarzyszeniach	+	+	+	+	+	+	+	+
Prawo do głosowania w wyborach	-	-	-	-	-	-	-	-

Objaśnienia: „+” – prawo przysługujące na takich samych zasadach, jak obywatelom polskim; „-” – prawo nie przysługujące lub przysługujące na innych zasadach (mniej korzystnych) niż obywatelom polskim; „^a” – prawo do pomocy społecznej jedynie w formie schronienia, posiłku, niezbędnego ubrania i zasiłku celowego, a w wypadku ofiar handlu ludźmi także w formie interwencji kryzysowej; „^b” – prawo do połączenia z rodziną przysługujące dopiero po dwóch latach pobytu na podstawie zezwolenia na pobyt czasowy. W wypadku ofiar handlu ludźmi może to nastąpić wcześniej, bo mogą one uzyskać zezwolenie na pobyt stały po roku pobytu na podstawie zezwolenia na pobyt czasowy dla ofiar handlu ludźmi, uprawniające do połączenia z rodziną bez okresu przejściowego.
Źródło: na podstawie stanu prawnego obowiązującego na dzień 27 października 2014 r.

jednak m.in. prawa do głosowania) – przysługuje cudzoziemcom, którzy otrzymali status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą. Przede wszystkim, w przeciwieństwie do innych cudzoziemców korzystających z ochrony w Polsce, mają prawo do pomocy społecznej, a dodatkowo także do finansowanego ze środków publicznych rocznego indywidualnego programu integracyjnego (IPI) realizowanego we współpracy z powiatowymi centrami pomocy rodzinie. Na IPI składają się: świadczenia pieniężne (od 446 do 1175 zł miesięcznie, w zależności od wielkości gospodarstwa domowego), ubezpieczenie zdrowotne, pomoc pracownika socjalnego, a także specjalistyczne doradztwo (np. prawne, psychologiczne, zawodowe). Uchodźcy i beneficjenci ochrony uzupełniającej nie potrzebują też zezwoleń na pracę, a działalność gospodarczą mogą prowadzić na takich samych zasadach jak obywatele polscy. Podobny zakres praw, jednak oprócz prawa do IPI, mają osoby, które uzyskały w Polsce azyl. Dzieje się tak dlatego, że od razu po uzyskaniu statusu ochronnego przyznawane jest im zezwolenie na pobyt stały, z którym łączą się tak szerokie uprawnienia.

Mniej korzystnie przedstawia się sytuacja prawna cudzoziemców, którzy otrzymali w Polsce zgodę na pobyt ze względów humanitarnych, zgodę na pobyt tolerowany lub ochronę czasową³¹. Nie tylko nie otrzymują oni prawa do specjalnej pomocy integracyjnej oraz do świadczeń rodzinnych, ale także ich uprawnienia w zakresie samej pomocy społecznej są ograniczone: mają prawo jedynie do schronienia, posiłku, niezbędnego ubrania i zasiłku celowego. Oprócz tego cudzoziemcom posiadającym zgodę na pobyt tolerowany lub korzystającym z ochrony czasowej nie przysługuje prawo do połączenia z rodziną, tj. sprowadzenia do Polski współmałżonka lub małoletnich dzieci, a cudzoziemcom ze zgodą na pobyt ze względów humanitarnych lub zgodą na pobyt tolerowany – prawo do bezpłatnej nauki w szkołach wyższych.

Najmniej praw przysługuje cudzoziemcom, którzy uzyskali ochronę w postaci zezwolenia na pobyt czasowy ze względu na poszanowanie prawa do życia rodzinnego lub praw dziecka. Nie tylko nie przysługuje im prawo do pomocy społecznej, o pomocy integracyjnej nie wspominając, ale mają też ograniczony dostęp do rynku pracy (potrzebują zezwoleń na pracę). Ponadto nie mogą sprowadzić do Polski najbliższej rodziny od razu po legalizacji pobytu. Sytuacja cudzoziemców mających zezwolenie na pobyt czasowy dla ofiar handlu ludźmi jest korzystniejsza tylko w aspekcie dostępu do rynku pracy oraz do pomocy społecznej.

Cudzoziemcy korzystający z ochrony w Polsce – oprócz beneficjentów ochrony czasowej – mogą starać się o przedłużenie pobytu w Polsce na

³¹ Dotychczas w Polsce nie została jeszcze przyznana ta forma ochrony.

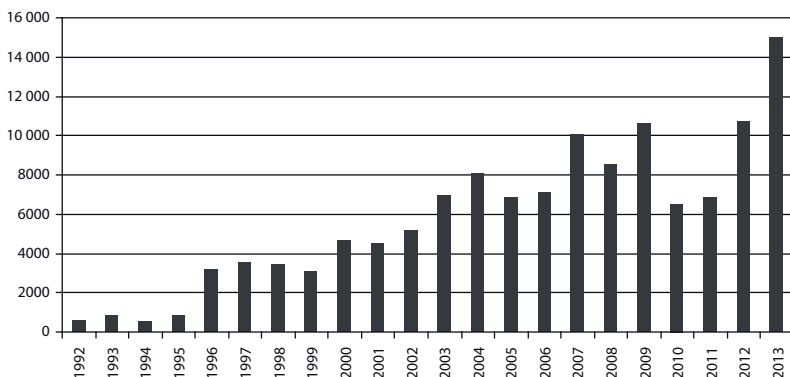
podstawie zezwolenia na pobyt stały lub zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego UE (to drugie zezwolenie uprawnia nie tylko do pobytu w Polsce, ale również na terenie innych państw członkowskich UE). Ofiary handlu ludźmi mogą uzyskać zezwolenie na pobyt stały pod warunkiem nieprzerwanego pobytu w Polsce przez co najmniej rok; uchodźcy, beneficjenci ochrony uzupełniającej oraz posiadacze zgody na pobyt ze względów humanitarnych – co najmniej pięć lat; cudzoziemcy ze zgodą na pobyt tolerowany – co najmniej 10 lat. Wyjątek stanowią azylanci, którzy otrzymują zezwolenie na pobyt stały od razu po uzyskaniu azylu. Inaczej jest w wypadku zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego UE, o które mogą się ubiegać po pięciu latach pobytu w Polsce i pod warunkiem posiadania stabilnych i regularnych źródeł dochodu oraz ubezpieczenia zdrowotnego tylko osoby mające status uchodźcy lub korzystający z ochrony uzupełniającej oraz cudzoziemcy przebywający w Polsce na podstawie zezwolenia na pobyt czasowy. Po trzech latach nieprzerwanego pobytu na podstawie zezwolenia na pobyt stały lub zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego UE i pod warunkiem posiadania stabilnego i regularnego źródła dochodu, tytułu prawnego do lokalu mieszkalnego oraz przedstawienia zaświadczenia o znajomości języka polskiego cudzoziemcy mogą starać się o uznanie za obywatela polskiego. Szybciej, bo po zaledwie dwóch latach, obywatelstwo polskie może otrzymać cudzoziemiec z zezwoleniem na pobyt stały wydanym w związku z posiadaniem statusu uchodźcy.

Cudzoziemcy korzystający z ochrony w Polsce – skala zjawiska

Odkąd Polska przystąpiła do konwencji genewskiej w 1991 r., liczba cudzoziemców ubiegających się o status uchodźcy nad Wisłą w zasadzie systematycznie wzrastała (oprócz krótkotrwałego spadku liczby wniosków, jak w 2010 r. i 2011 r.)³²; (zob. wykres 1). Należy jednak zaznaczyć, że nie wszyscy wnioskujący o status uchodźcy są osobami, którym powinna przysługiwać ochrona, a nawet nie wszyscy są nią zainteresowani. Zwłaszcza w latach 90. XX wieku obserwować można było częste nadużywanie tej instytucji przez migrantów ekonomicznych oraz osoby traktujące Polskę jako kraj tranzytowy w drodze na Zachód.

³² Wszystkie dane statystyczne przedstawiane w tym podrozdziale pochodzą ze strony internetowej Urzędu do Spraw Cudzoziemców: http://www.udsc.gov.pl/Dane,do_sciagniecia,232.html [dostęp 15 listopada 2014 r.].

Wykres 1. Cudzoziemcy ubiegający się o nadanie statusu uchodźcy w latach 1992–2013

Źródło: na podstawie danych Urzędu do Spraw Cudzoziemców.

Od wybuchu drugiej wojny czeczeńskiej w 1999 r. do 2008 r. wśród cudzoziemców ubiegających się o status uchodźcy w Polsce zdecydowanie najczęściej było obywateli rosyjskich, zwłaszcza tych deklarujących narodowość czeczeńską, którzy w latach 2006–2008 stanowili ponad 90% wnioskodawców. Po 2008 r. nadal przeważali wśród wnioskodawców, ale odsetek ten był już niższy. Od 2009 r. wśród ubiegających się o status uchodźcy w Polsce pojawiła się druga, wyraźnie liczniejsza od innych, grupa wnioskodawców – obywatele Gruzji. W rekordowym 2009 r. aż 4214 Gruzinów wystąpiło o status uchodźcy w Polsce. W kolejnych dwóch latach ich liczba spadła do 1082 w 2010 r. i 1735 w 2011 r., potem jednak znowu się wyraźnie powiększyła do 3234 osób w 2012 r., a następnie spadła do 1212 w 2013 r. Kolejne, już znacznie mniej liczne grupy, które w ostatnich latach starały się o status uchodźcy w Polsce, to obywatele Armenii i Syrii. Odpowiednio w 2012 r. było ich 413 i 107, a w 2013 r. – 205 i 252 osoby. Do pozostałych relatywnie najbardziej licznych wnioskodawców w latach 2012–2013 należeli cudzoziemcy z Kazachstanu, Afganistanu, Egiptu i Ukrainy. W 2014 r. w związku z konfliktem zbrojnym na Ukrainie pojawiła się w Polsce rekordowa liczba osób poszukujących azylu z tego kraju – 1923 (według stanu na 27 listopada 2014 r.)³³.

³³ Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Raport na temat obywateli Ukrainy (według stanu na dzień 27.10.2014)*, <http://www.udsc.gov.pl/Statystyki,229.html> [dostęp 27 października 2014 r.].

Do tej pory najwięcej statusów uchodźcy przyznano imigrantom z Rosji, jak było wspomniane, na ogół czeczeńskiego pochodzenia. W latach 1992–2013 pozytywne decyzje przyznające ten status w Polsce otrzymało w sumie: 2224 obywateli rosyjskich (głównie narodowości czeczeńskiej), 390 migrantów z Bośni i Hercegowiny, 226 – z Somalii, 105 – z Afganistanu i 79 – ze Sri Lanki. W ciągu ostatnich kilku lat, tj. między 2008 r. a 2013 r., władze polskie przyznały status uchodźcy w sumie 839 uciekinierom, pochodzącym głównie z Rosji (426), Białorusi (101), Syrii (69), Iraku (49), Afganistanu (31), Egiptu (15), Somalii (13), Erytrei (12) i Kirgistanu (11), a także 26 bezpaństwowcom. Generalnie, nawet wśród powyższych grup, status uchodźcy otrzymał jedynie niewielki odsetek wszystkich ubiegających się osób. Do tej pory, jak wynika z danych Urzędu do Spraw Cudzoziemców, tylko jedna osoba uzyskała azyl w Polsce. Ani razu natomiast, jak dotychczas, nie została cudzoziemcom przyznana ochrona czasowa.

Po wprowadzeniu instytucji pobytu tolerowanego nastąpił dynamiczny wzrost liczby zgód na taki pobyt – od 73 w 2003 r., gdy ta instytucja pojawiła się w polskim prawie, do 1500–3000 rocznie w latach 2004–2008. Od 2009 r. ta forma ochrony uległa znacznemu ograniczeniu (w związku ze zmianami prawnymi) i w kolejnych latach otrzymywało ją już tylko od kilkudziesięciu do 400 osób rocznie. W 2008 r. – 1507, a w 2009 r. – 2317 osób zostało objętych nową wtedy w Polsce formą ochrony zwaną ochroną uzupełniającą. Od 2010 r. zmniejszyła się jednak znacznie i grupa osób, które otrzymywały ten rodzaj ochrony, do mniej niż 200 osób rocznie.

Cały czas umorzone postępowania stanowią najliczniejszą kategorię rozstrzygnięć w sprawach o nadanie statusu uchodźcy w Polsce, będąc znacznie częstsze od również bardzo licznych odmów nadania statusu uchodźcy. Na przykład umorzenia stanowiły 78% decyzji w 2012 r. i 85% w 2013 r., a decyzje odmowne odpowiednio 18% w 2012 r. i 11% w 2013 r. Wśród powodów umorzeń można wyróżnić: wyjazd z Polski, nieusprawiedliwione opuszczenie ośrodka dla uchodźców na okres dłuższy niż siedem dni, niedopuszczalność wniosku (ponieważ cudzoziemiec powinien zostać wydalony), powrót do kraju pochodzenia³⁴.

Trudno ocenić, jaki jest całkowity zasób cudzoziemców korzystających z ochrony w Polsce z uwagi na dużą mobilność tej grupy i częste dążenie do wyjazdu na Zachód. W przybliżeniu wielkość tę oddaje liczba ważnych

³⁴ N. Rafalik, *Cudzoziemcy ubiegający się o nadanie statusu uchodźcy w Polsce – teoria a rzeczywistość (praktyka) (stan prawny na dzień 31 grudnia 2011 r.)*, CMR, Working Paper nr 55(113), 2012, s. 51.

kart pobytu należących do tej kategorii cudzoziemców. Według stanu na dzień 9 grudnia 2013 r. ważne karty pobytu w Polsce miało 5173 cudzoziemców objętych ochroną w Polsce³⁵ (z tego 65% stanowili obywatele rosyjscy, głównie Czecheni), w tym 2446 z przyznaną ochroną uzupełniającą, 1838 ze zgodą na pobyt tolerowany (z pobytu tolerowanego korzystało 610 obywateli Rosji, 368 obywateli Wietnamu i 274 obywateli Armenii), 888 uznanych uchodźców oraz jeden azylant (obywatel Białorusi). Należy jednak podkreślić, że liczba ta nie obejmuje cudzoziemców, którzy korzystali z ochrony w Polsce i uzyskali już prawo stałego pobytu lub obywatelstwo polskie. Stanowili oni ok. 4% wszystkich cudzoziemców z ważnymi kartami pobytu w Polsce (w sumie 121 219).

Problemy integracji cudzoziemców objętych ochroną w Polsce

Zinstytucjonalizowana pomoc integracyjna dla cudzoziemców w Polsce ma ograniczony zakres podmiotowy, co jest uznawane za jeden z najważniejszych mankamentów polskiego systemu opieki nad cudzoziemcami korzystającymi z ochrony w Polsce. Państwo polskie aktywnie wspiera integrację – przez zapewnienie prawa do udziału w finansowanych ze środków publicznych indywidualnych programach integracji (IPI) – jedynie dwóch kategorii cudzoziemców, tj. uznanych uchodźców (od stycznia 2001 r.³⁶) oraz cudzoziemców korzystających z ochrony uzupełniającej (od maja 2008 r.). Programy te są realizowane głównie w trzech województwach, do których przybywa największa liczba osób poszukujących azylu w Polsce, tj. w województwie mazowieckim, podlaskim oraz lubelskim, i obejmują stosunkowo niewielką grupę osób. Dla przykładu, w 2013 r. 352 cudzoziemców uczestniczyło w IPI, z czego 167 miało status uchodźcy, a 185 – ochronę uzupełniającą³⁷.

³⁵ Liczba ta nie obejmuje ofiar handlu ludźmi, które nie stanowią jednak licznej grupy, np. w 2013 r. zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony dla ofiar handlu ludźmi otrzymało jedynie sześć osób.

³⁶ Programy indywidualnej adaptacji przeznaczone dla uchodźców funkcjonowały już od 1996 r., ale nie miały wówczas żadnego umocowania w aktach prawnych; zob. A. Jasiakiewicz, *Pomoc integracyjna* [w:] *Prawne uwarunkowania integracji uchodźców w Polsce. Komentarz dla praktyków*, W. Klaus (red.), Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2008

³⁷ MPiPS, *Świadczenia z pomocy społecznej udzielane cudzoziemcom w roku 2013 na wsparcie indywidualnych programów integracji*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2013, s. 4.

Według ekspertów programy te nie są zindywidualizowane oraz trwają zbyt krótko³⁸. Jak wynika z doświadczeń innych państw europejskich, powinny one trwać co najmniej trzy lata³⁹. Co więcej, sami imigranci często nie są wystarczająco zmotywowani do ich realizacji, o czym świadczy stosunkowo duża liczba programów przerwanych w trakcie trwania: niemal co piąty program w latach 2004–2013⁴⁰.

Drugim istotnym problemem jest uzależnienie dużej części działań integracyjnych realizowanych na rzecz cudzoziemców korzystających z ochrony, głównie przez organizacje pozarządowe, od dostępności środków europejskich. Brak możliwości realizacji projektów w ramach Europejskiego Funduszu Uchodźczego przez 6 miesięcy w 2015 r. w związku z likwidacją tego funduszu i planami utworzenia nowego Funduszu Azylu, Migracji i Integracji może doprowadzić do wstrzymania udzielania bezpłatnej pomocy prawnej dla cudzoziemców, a nawet utraty przez organizacje pozarządowe części kadry wyspecjalizowanej w udzielaniu tego typu porad⁴¹. Świadczy to o dużym uzależnieniu realizowanych projektów od możliwości zdobycia na nie funduszy.

Do typowych problemów cudzoziemców korzystających z ochrony w Polsce należą: trudności ze znalezieniem mieszkania o niewygórowanym czynszu; brak mieszkań komunalnych; bezdomność; kłopoty ze znalezieniem pracy m.in. w związku ze słabą znajomością języka polskiego, brakiem dokumentów potwierdzających kwalifikacje; niechęcią praco-

³⁸ Por. A. Chrzanowska, K. Gracz, *Uchodźcy w Polsce. Kulturowo-prawne bariery w procesie adaptacji*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007, s. 349–350; W. Klaus, A. Chrzanowska, *Integracja i pomoc społeczna wobec uznanych uchodźców w Polsce. Wyniki badań aktowych* [w:] *Przystanek Polska. Analiza programów integracyjnych dla uchodźców*, J. Frelak, W. Klaus, J. Wiśniewski (red.), Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007, s. 159; B. Samoraj, M. Bieniecki, *Ocena skuteczności Indywidualnych Programów Integracji. Wyniki badań przeprowadzonych wśród osób zajmujących się uchodźcami* [w:] *Przystanek Polska, op. cit.*, s. 66; P. Lewandowski, *Między deklaracją a realizacją. Zabezpieczenie społeczne uchodźców w Polsce* [w:] *Wokół problematyki migracyjnej. Kultura przyjęcia*, J. Balicki, M. Chamarczuk (red.), Rządowa Rada Ludnościowa, Międzyinstytutowy Zakład Badań nad Migracją, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2013, s. 188.

³⁹ A. Florczak, *Uchodźcy w Polsce. Między humanitaryzmem a pragmatyzmem*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003, s. 255.

⁴⁰ Dane pochodzą ze strony internetowej Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej: <http://www.mpips.gov.pl/pomoc-spoeczna/integracja-cudzoziemcow/wybrane-informacje-dotyczace-pomocy-udzielanej-cudzoziemcom> [dostęp 17 listopada 2014 r.].

⁴¹ Helsińska Fundacja Praw Człowieka, <http://www.hfhr.pl/pol-roku-bez-srodkow-na-pomoc-prawna-dla-uchodzcow/> [dostęp 27 października 2014 r.].

dawców do zatrudniania obcokrajowców; trudności językowe; problemy zdrowotne i ze służbą zdrowia związane m.in. z nieznaną języczką i brakiem dokumentacji chorób; kłopoty w urzędach, wynikające m.in. z nieprzygotowania urzędników do pracy z osobami odmiennymi kulturowo, brakiem dostatecznej informacji na temat przysługujących im praw oraz instytucji i organizacji pomagających uchodźcom⁴². Poniżej przedstawiono wybrane wyniki badań empirycznych w kluczowych dla integracji uchodźców obszarach.

Główną przyczyną trudnej sytuacji mieszkaniowej cudzoziemców korzystających z ochrony w Polsce jest ich sytuacja ekonomiczna związana z brakiem pracy lub zbyt niskimi dochodami. Na problemy z wykluczeniem mieszkaniowym mają wpływ także uprzedzenia najemców, którzy nie chcą wynajmować mieszkań uchodźcom, w szczególności Czechenom (dowiodły tego m.in. testy dyskryminacyjne⁴³), oraz czynniki strukturalne, takie jak wysokie ceny najmu, niewystarczająca liczba mieszkań komunalnych, socjalnych i chronionych (tylko władze m.st. Warszawy i m. Lublina zapewniają każdego roku kilka takich mieszkań cudzoziemcom korzystającym z ochrony), zbyt niskie świadczenia z pomocy społecznej, brak zaangażowania władz centralnych i lokalnych w pomoc uchodźcom w zapewnieniu mieszkania po zakończeniu przez nich programów integracyjnych⁴⁴. UNHCR wskazuje ponadto, że zakwaterowanie w ośrodkach recepcyjnych jeszcze podczas trwania procedury uchodźczej utrudnia odnalezienie się na rynku mieszkaniowym po uzyskaniu statusu ochronnego oraz nie sprzyja integracji ze społecznością lokalną⁴⁵. W 2013 r. ok. 58% osób poszukujących azylu mieszkało w ośrodkach dla cudzoziemców⁴⁶. Badacze szacują na podstawie wywiadów z osobami kluczowymi, m.in. z pracownikami ośrodków pomocy społecznej, noclegowni dla bezdomnych, że w 2012 r. ok. 5–10% osób objętych ochroną międzynarodową w Polsce żyło w stanie „skrajnej bezdomności” (tzw. bezdachowości), a 30–40% – w stanie „bezmieszkanowości i wykluczenia mieszkaniowego”. Problemy mieszkaniowe dotyczyły

⁴² M. Pawlak, N. Ryabińska, *Dlaczego uchodźcy nie chcą integrować się w Polsce?* [w:] *Przystanek Polska*, op. cit., s. 106–129.

⁴³ K. Wysieńska, *Czyj jest ten kawałek podłogi? Wyniki badań dyskryminacji uchodźców w dostępie do mieszkań* [w:] *Bezpieczny dom. Przemoc fizyczna i symboliczna wobec uchodźczyń i uchodźców w Polsce*, W. Klaus (red.), Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2014.

⁴⁴ K. Wysieńska, N. Ryabińska, *Bezdomność uchodźców w Polsce – wyniki badania pilotażowego*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2010.

⁴⁵ *Integracja uchodźców*, op. cit., s. 58.

⁴⁶ Zespół ds. Migracji, *Plan*, op. cit., s. 68.

więc szacunkowo ok. 2000 osób. Tylko 20% mieszkało w „zabezpieczonym i odpowiednim lokalu”⁴⁷.

Mimo posiadania natychmiastowego, pełnego dostępu do polskiego rynku pracy oraz swobody prowadzenia działalności gospodarczej w Polsce, migranci przymusowi zazwyczaj nie są w stanie osiągnąć dochodów – czy to z pracy, czy z pomocy społecznej – wystarczających na godne utrzymanie siebie i (często wielodzietnej) rodziny⁴⁸, w szczególności po zakończeniu programu integracyjnego, a także w sytuacji samotnego rodzicielstwa⁴⁹. Zazwyczaj nie mają kwalifikacji zawodowych, doświadczenia zawodowego przydatnego w nowym kraju osiedlenia, słabo znają język polski, a to skazuje ich na nisko płatną pracę, uniemożliwiającą im ułożenie sobie życia w Polsce, które zaczynają tu niemal „od zera”⁵⁰. Uchodźcy czeczeńscy miewają wygórowane oczekiwania dotyczące swojego zatrudnienia i bywa, że nie chcą wykonywać niektórych dostępnych dla nich prac prostych⁵¹. Ta wybredność w wyborze zatrudnienia jest uwarunkowana cechami kulturowymi, np. przykładaniem dużej wagi do takich wartości jak honor, godność, duma⁵². Cudzoziemcy korzystający z ochrony w Polsce, jeżeli już pracują, zazwyczaj wykonują pracę w szarej strefie, nierzadko w sektorze remontowo-budowlanym oraz w charakterze kierowców⁵³. Brak jest danych statystycznych na temat wskaźników zatrudnienia beneficjentów ochrony w Polsce⁵⁴.

W obszarze opieki zdrowotnej podstawowym problemem cudzoziemców korzystających z ochrony lub o nią się ubiegających jest nie tyle dostęp do świadczeń zdrowotnych (choć tu też można by wiele poprawić, złasz-

⁴⁷ K. Wysińska, *Gdzie jest mój dom? Bezdomność i dostęp do mieszkań wśród ubiegających się o status uchodźcy, uchodźców i osób z przyznaną ochroną międzynarodową w Polsce*, United Nations High Commissioner for Refugees, Warszawa 2013, s. 11.

⁴⁸ K. Gracz, *Społeczne uwarunkowania problemów z funkcjonowaniem przymusowych migrantów na polskim rynku pracy* [w:] *Migranci na polskim rynku pracy. Rzeczywistość, problemy, wyzwania*, W. Klaus (red.), Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007, s. 79.

⁴⁹ A. Chrzanowska, *Kulturowe uwarunkowania funkcjonowania migrantów przymusowych na polskim rynku pracy na przykładzie społeczności czeczeńskiej* [w:] *Migranci na polskim rynku pracy, op. cit.*, s. 79.

⁵⁰ K. Gracz, *Społeczne uwarunkowania, op. cit.*, s. 81–82; A. Maciejko, Z. Olszewska, *Preintegracja i integracja Czeczeńów w Polsce – rzeczywistość i rekomendacje* [w:] *Migranci na polskim rynku pracy, op. cit.*, s. 93.

⁵¹ A. Maciejko, Z. Olszewska, *Preintegracja i integracja, op. cit.*, s. 92–93.

⁵² A. Chrzanowska, *Kulturowe uwarunkowania, op. cit.*, s. 119–124.

⁵³ A. Maciejko, Z. Olszewska, *Preintegracja i integracja, op. cit.*, s. 93.

⁵⁴ *Integracja uchodźców, op. cit.*, s. 43.

cza w odniesieniu do ochrony zdrowia zapewnianej w ośrodkach dla osób poszukujących azylu⁵⁵), ile brak dostosowania ich do specyficznych potrzeb pacjentów z innych kręgów kulturowych. Wiąże się to z trudnościami w komunikacji, wynikającymi z jednej strony z braku dostępu do usług tłumaczeniowych podczas wizyt lekarskich (dostarczają ich tylko organizacje pozarządowe), z drugiej zaś z nieporozumień na tle kulturowym, mających swoje źródło w braku kompetencji międzykulturowych personelu medycznego. Jedną z bardziej problematycznych kwestii jest niewłaściwa opieka ginekologiczna (np. brak możliwości wyboru płci lekarza)⁵⁶. Brakuje również wrażliwej kulturowo opieki psychologicznej dla osób po traumatycznych przeżyciach⁵⁷. Według badania przeprowadzonego przez Stowarzyszenie Interwencji Prawnej wśród osób ubiegających się o status uchodźcy, niemal połowa osób oceniała swój stan psychiczny jako zły lub bardzo zły⁵⁸.

Z punktu widzenia dzieci uchodźczych istotne znaczenie ma możliwość kontynuacji edukacji w szkole. Okazuje się, że w Polsce dzieci cudzoziemskie stosunkowo szybko trafiają do systemu szkolnego, w ciągu ok. 2 tygodni od rozpoczęcia procedury uchodźczej⁵⁹. Mają prawo do bezpłatnej edukacji, a także – jak inni cudzoziemcy z niewystarczającymi kompetencjami językowymi – do dodatkowych lekcji języka polskiego i zajęć wyrównawczych, które nie są jednak szczególnie intensywne i są prowadzone przez polonistów z danej szkoły, a nie przez specjalistów od nauczania języka dla obcokrajowców. Zgodnie z przepisami dzieci uchodźcze mają również prawo do wsparcia ze strony pomocy nauczyciela dziecka cudzoziemskiego, w praktyce jednak asystenci międzykulturowi nie są zatrudniani we wszystkich szkołach, w których uczą się dzieci uchodźcze, a jeżeli już, to zazwyczaj jedynie w ramach okresowych projektów realizowanych przez organizacje pozarządowe. Szkoły nie są zobligowane do prowadzenia tych działań w sposób systemowy i w związku z tym, a także w związku

⁵⁵ M. Książak, *Dostęp do pomocy medycznej i psychologicznej osób ubiegających się o status uchodźcy w Polsce* [w:] *Poza systemem. Dostęp do ochrony zdrowia nieudokumentowanych migrantów i cudzoziemców ubiegających się o ochronę międzynarodową w Polsce*, A. Chrzanowska, W. Klaus (red.), Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2011.

⁵⁶ A. Chrzanowska, W. Klaus, *Poprawa dostępu migrantów do opieki zdrowotnej. Rekomendacje wynikające z przeprowadzonych badań* [w:] *Poza systemem, op. cit.*, s. 17.

⁵⁷ H. Grzymała-Moszczyńska, *Uchodźcy jako wyzwanie dla polskiego systemu opieki zdrowotnej* [w:] *Poza systemem, op. cit.*, s. 143.

⁵⁸ N. Kłorek, *Ochrona zdrowia nieudokumentowanych migrantów i osób ubiegających się o ochronę międzynarodową w opinii cudzoziemców* [w:] *Poza systemem, op. cit.*, s. 110.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 23.

z brakiem odpowiedniej wiedzy na ten temat, nie wszystkie je prowadzą⁶⁰. Dużą barierą w kontynuacji nauki w Polsce jest nie tylko brak znajomości języka polskiego przez dziecko uchodźcze, ale także jakiegokolwiek innego języka obcego niż język ojczysty, co utrudnia komunikację z nauczycielami. To w ocenie pracowników szkół demotywoowało cudzoziemskich uczniów, a także było przyczyną opuszczania przez nich lekcji i niegrzecznego zachowania. Dodatkowym problemem jest fakt, że rodzice dzieci uchodźczych często planują dalszy wyjazd na Zachód i z tego powodu nie interesują się dalszą edukacją swoich dzieci, nie motywują ich do nauki oraz systematycznego uczestnictwa w zajęciach w polskich szkołach⁶¹.

Przyczyną niskiego poziomu integracji uchodźców w Polsce jest też traktowanie przez część z nich Polski jako jedynie kraju tranzytowego. Polska postrzegana jest jako mniej atrakcyjne miejsce stałego osiedlenia się niż kraje Europy Zachodniej, gdzie imigranci otrzymują wyższe zasiłki socjalne i mogą korzystać z tanich mieszkań, a także, gdzie mogą liczyć na pomoc osiedlonych już tam członków rodzin. Mimo że cudzoziemcy korzystający z ochrony w Polsce mają nikłe szanse na legalne osiedlenie się w Europie Zachodniej, to – w świetle wywiadów zarówno z samymi imigrantami, jak i z osobami pracującymi z nimi – widać traktowanie Polski jako kraju przejściowego zamieszkania⁶². Potwierdzają to też wysokie odsetki umorzeń decyzji w sprawie nadania statusu uchodźcy na skutek „znikania” wnioskodawców, a także rezygnacji z IPI przez uznanych uchodźców.

Na decyzję o pozostaniu w Polsce oraz na sukces w integracji może wpływać przyjazny klimat społeczny wobec uchodźców. Jak pokazywały badania przygotowywane na zlecenie Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców, w Polsce występuje umiarkowana akceptacja dla umożliwiania uchodźcom osiedlania się – w 2008 r. opowiadała się za tym 67% Polaków. Ponad trzy czwarte respondentów uważała, że ich przyjmowanie jest historyczną powinnością Polaków, gdyż przed laty to Polacy szukali schronienia za granicą i je tam znajdowali. Postawy wobec uchodźców mogą ulec pogorszeniu, czy to ze względu na spadek koniunktury gospodarczej i obniżenie nastrojów społecznych, czy w związku ze wzrostem liczby uchodźców i innych grup imigrantów. Jak pokazują badania, mniej przychylne nastawienie wobec uchodźców diagnozowane jest w społecznościach lokalnych, w których udział uchodźców jest większy, a zatem

⁶⁰ *Ibidem*, s. 26.

⁶¹ *Realizacja prawa małoletnich cudzoziemców do edukacji. Raport RPO*, S. Trociuk, K. Łakoma, M. Sośniak (red.), Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2013, s. 37–38.

⁶² A. Maciejko, Z. Olszewska, *Preintegracja i integracja*, *op. cit.*, s. 89.

w których są oni bardziej widoczni⁶³. Okazuje się jednak, że na pozytywną zmianę postaw w tym zakresie mogą wpływać działania integracyjne realizowane przez organizacje pozarządowe w środowiskach lokalnych, czego dowodzą wyniki badania prowadzonego w Łomży⁶⁴.

Propozycje rozwiązań dotyczących niektórych zidentyfikowanych powyżej problemów integracyjnych cudzoziemców starających się o ochronę w Polsce lub korzystających z tej ochrony znalazły się w dokumencie strategicznym „Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania”⁶⁵, przygotowanym przez międzyresortowy Zespół ds. Migracji i przyjętym przez Radę Ministrów w lipcu 2012 r. Kładzie się w nim nacisk na potrzebę realizowania działań preintegracyjnych mających na celu lepsze przygotowanie cudzoziemców do samodzielnego funkcjonowania po uzyskaniu statusu ochronnego, a także na podniesienie skuteczności programów integracyjnych przez wydłużenie okresu ich trwania do dwóch lat w wypadku cudzoziemców „wykazujących dużą aktywność i chęć integracji” oraz zapewnienie wsparcia osobom objętym programami integracji ze strony mentorów/asystentów, najlepiej wywodzących się z tej samej grupy etnicznej. Nie wyklucza się również rozszerzenia prawa do uczestnictwa w tych programach na inne niż uznani uchodźcy i beneficjenci ochrony uzupełniającej kategorii cudzoziemców objętych ochroną⁶⁶. Wprowadzenie w życie większości z tych postulatów planowane jest na lata 2014–2016, co jest jednak uzależnione od przyjęcia przez rząd „Planu wdrażania” dla wyżej wymienionego dokumentu⁶⁷.

Podsumowanie

Kwestia ochrony uchodźców w Polsce w dużej mierze determinowana jest zobowiązaniami wynikającymi z umów międzynarodowych, przynależności do Unii Europejskiej oraz położenia geopolitycznego. Od początku lat

⁶³ P. Górską, M. Mikołajczak, M. Olechowski, *Badanie ilościowe [w:] Stosunek do uchodźców. Możliwości zmiany. Raport z pierwszej fali badań reprezentatywnej próby mieszkańców Łomży*, M. Bilewicz (red.), Centrum Badań nad Uprzedzeniami, Warszawa 2011.

⁶⁴ M. Bilewicz i in., *Stosunek do uchodźców. Możliwości zmiany. Raport z drugiej fali badań reprezentatywnej próby mieszkańców Łomży*, Centrum Badań nad Uprzedzeniami, Warszawa 2012.

⁶⁵ Zespół ds. Migracji, *Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Warszawa 2012.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 17.

⁶⁷ Zespół ds. Migracji, *Plan wdrażania*, *op. cit.*

90. XX wieku rośnie liczba osób ubiegających się o ochronę w Polsce. Krytycznym elementem w funkcjonowaniu systemu ochrony uchodźców w Polsce jest nadal niekiedy zbyt długo trwająca procedura uchodźcza oraz brak dostatecznego i efektywnego systemu integracji cudzoziemców objętych ochroną. Chodzi tu nie tylko o bezpośrednią pomoc finansową, ale i specjalne programy (najlepiej rozpoczynane już w czasie procedury uchodźczej i trwające do czasu usamodzielnienia cudzoziemców) oraz odpowiednie wsparcie procesu integracji (np. przez wyspecjalizowanych pracowników socjalnych, psychologów). Istotnym i stałym wyzwaniem jest odpowiednie przygotowanie pracowników różnych instytucji publicznych do pracy z osobami odmiennymi kulturowo. Problemy może rodzić obecnie sytuacja cudzoziemców korzystających z ochrony, którym nie tylko nie przysługuje żadne specjalne wsparcie integracyjne, finansowane z budżetu państwa, ale nawet nie mają oni prawa do pełnego zakresu pomocy społecznej.

Warto zwrócić uwagę, że regulacje prawne dotyczące cudzoziemców uzyskujących ochronę międzynarodową w Polsce silnie wiążą ich z Polską i zniechęcają do dalszej migracji do innych krajów Unii Europejskiej. Przyśługujący uchodźcom i cudzoziemcom korzystającym z ochrony uzupełniającej szeroki zakres uprawnień nie obejmuje bowiem prawa do pracy na terenie UE. Co więcej, wspólnotowe rozporządzenie Dublin III znacznie ułatwia zawracanie do Polski tych migrantów, którzy nielegalnie przedostali się na zachód Europy. Swobody osiedlania się w innych krajach UE nie mają również cudzoziemcy objęci ochroną krajową. Polska nie może więc liczyć na to, że problem integracji obcokrajowców będzie rozwiązywał się sam przez ich wyjazdy za granicę, tak jak to się działo w jeszcze nie tak bardzo odległej przeszłości.

Bibliografia

- Bilewicz M. i in., *Stosunek do uchodźców. Możliwości zmiany. Raport z drugiej fali badań reprezentatywnej próby mieszkańców Łomży*, Centrum Badań nad Uprzeżdeniami, Warszawa 2012.
- Chrzanowska A., *Kulturowe uwarunkowania funkcjonowania migrantów przymusowych na polskim rynku pracy na przykładzie społeczności czecheńskiej* [w:] *Migranci na polskim rynku pracy. Rzeczywistość, problemy, wyzwania*, W. Klaus (red.), Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Chrzanowska A., Gracz K., *Uchodźcy w Polsce. Kulturowo-prawne bariery w procesie adaptacji*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007.
- Chrzanowska A., Klaus W., *Poprawa dostępu migrantów do opieki zdrowotnej. Rekomendacje wynikające z przeprowadzonych badań* [w:] *Poza systemem. Dostęp do*

- ochrony zdrowia nieudokumentowanych migrantów i cudzoziemców ubiegających się o ochronę międzynarodową w Polsce*, A. Chrzanowska, W. Klaus (red.), Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2011.
- Florczak A., *Uchodźcy w Polsce. Między humanitaryzmem a pragmatyzmem*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.
- Frelak J., Klaus W., *Integracja uchodźców w Polsce – Rekomendacje i dobre praktyki*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Górska P., Mikołajczak M., Olechowski M., *Badanie ilościowe [w:] Stosunek do uchodźców. Możliwości zmiany. Raport z pierwszej fali badań reprezentatywnej próby mieszkańców Łomży*, M. Bilewicz (red.), Centrum Badań nad Uprzedzeniami, Warszawa 2011.
- Gracz K., *Spoleczne uwarunkowania problemów z funkcjonowaniem przymusowych migrantów na polskim rynku pracy [w:] Migranci na polskim rynku pracy. Rzeczywistość, problemy, wyzwania*, W. Klaus (red.), Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Grzymała-Moszczyńska H., *Uchodźcy jako wyzwanie dla polskiego systemu opieki zdrowotnej [w:] Poza systemem. Dostęp do ochrony zdrowia nieudokumentowanych migrantów i cudzoziemców ubiegających się o ochronę międzynarodową w Polsce*, A. Chrzanowska, W. Klaus (red.), Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2011.
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Pół roku bez środków na pomoc prawną dla uchodźców?*, <http://www.hfhr.pl/pol-roku-bez-srodkow-na-pomoc-prawna-dla-uchodzcow>.
- Integracja uchodźców w Polsce w liczbach*, A. Kosowicz, A. Maciejko (red.), Polskie Forum Migracyjne, Warszawa 2007.
- Integracja uchodźców i wykorzystanie wskaźników: materiał zebrany w Europie Środkowej*, United Nations High Commissioner for Refugees, Budapeszt 2013.
- Jasiakiewicz A., *Pomoc integracyjna [w:] Prawne uwarunkowania integracji uchodźców w Polsce. Komentarz dla praktyków*, W. Klaus (red.), Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2008.
- Klaus W., Chrzanowska A., *Integracja i pomoc społeczna wobec uznanych uchodźców w Polsce. Wyniki badań aktowych [w:] Przystanek Polska. Analiza programów integracyjnych dla uchodźców*, J. Frelak, W. Klaus, J. Wiśniewski (red.), Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Kłorek N., *Ochrona zdrowia nieudokumentowanych migrantów i osób ubiegających się o ochronę międzynarodową w opinii cudzoziemców [w:] Poza systemem. Dostęp do ochrony zdrowia nieudokumentowanych migrantów i cudzoziemców ubiegających się o ochronę międzynarodową w Polsce*, A. Chrzanowska, W. Klaus (red.), Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2011.

- Krajowy Punkt Kontaktowy Europejskiej Sieci Migracyjnej, *Raport dotyczący krajowych form udzielania cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Warszawa 2010.
- Książak M., *Dostęp do pomocy medycznej i psychologicznej osób ubiegających się o status uchodźcy w Polsce [w:] Poza systemem. Dostęp do ochrony zdrowia nieudokumentowanych migrantów i cudzoziemców ubiegających się o ochronę międzynarodową w Polsce*, A. Chrzanowska, W. Klaus (red.), Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2011.
- Lewandowski P., *Między deklaracją a realizacją. Zabezpieczenie społeczne uchodźców w Polsce [w:] Wokół problematyki migracyjnej. Kultura przyjęcia*, J. Balicki, M. Chamarczuk (red.), Rządowa Rada Ludnościowa, Międzyinstytutowy Zakład Badań nad Migracją, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2013.
- MPiPS, *Świadczenia z pomocy społecznej udzielane cudzoziemcom w roku 2013 na wsparcie indywidualnych programów integracji*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2014.
- Maciejko A., Olszewska Z., *Preintegracja i integracja Czechenów w Polsce – rzeczywistość i rekomendacje [w:] Migranci na polskim rynku pracy. Rzeczywistość, problemy, wyzwania*, W. Klaus (red.), Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Pawlak M., Ryabińska N., *Dlaczego uchodźcy nie chcą integrować się w Polsce? [w:] Przystanek Polska. Analiza programów integracyjnych dla uchodźców*, J. Frelak, W. Klaus, J. Wiśniewski (red.), Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Rafalik N., *Cudzoziemcy ubiegający się o nadanie statusu uchodźcy w Polsce – teoria a rzeczywistość (praktyka) (stan prawny na dzień 31 grudnia 2011 r.)*, CMR, Working Paper nr 55(113), 2012.
- Realizacja prawa małoletnich cudzoziemców do edukacji. Raport RPO*, S. Trociuk, K. Łakoma, M. Sośniak (red.), Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2013.
- UNHCR Statistical Yearbook 2012*, United Nations High Commissioner for Refugees, Genewa 2013.
- UNHCR Global Report 2013*, United Nations High Commissioner for Refugees, Genewa 2014.
- Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Raport na temat obywateli Ukrainy (według stanu na dzień 27.10.2014)*, <http://www.udsc.gov.pl/Statystyki,229.html>.
- Wysieńska K., *Gdzie jest mój dom? Bezdomność i dostęp do mieszkań wśród ubiegających się o status uchodźcy, uchodźców i osób z przyznaną ochroną międzynarodową w Polsce*, United Nations High Commissioner for Refugees, Warszawa 2013.

- Wysieńska K., *Czyj jest ten kawałek podłogi? Wyniki badań dyskryminacji uchodźców w dostępie do mieszkań* [w:] *Bezpieczny dom. Przemoc fizyczna i symboliczna wobec uchodźczyń i uchodźców w Polsce*, W. Klaus (red.), Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2014.
- Wysieńska K., Rybińska N., *Bezdomność uchodźców w Polsce – wyniki badania pilotażowego*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2010.
- Zespół ds. Migracji, *Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Warszawa 2012.
- Zespół ds. Migracji, *Plan wdrażania dla dokumentu „Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania”*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Warszawa 2014.